

APÁCZAI
CSÉRI JÁNOS

BARCSAI ÁKOS FEJEDELEMHEZ

BENYUJTOTT TERVE A MAGYAR HAZÁBAN

FELÁLLITANDÓ

ELSŐ TUDOMÁNYOS EGYETEM ÜGYÉBEN.

KÖZLI

SZABÓ KÁROLY,

RENDES TAG.

PEST, 1872.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

APACZAI CSÉRI JÁNOS

Barcsay Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában föllálitandó első tudományos egyetem ügyében.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1872. jun. 27. tartott ülésén.)

Apáczai Cséri János, kit Toldy Ferencz méltán nevez Pázmány Péter és Zrinyi Miklós mellett XVII. századi nemzeti irodalmunk harmadik nagyságának, ezen a magyar nemzeti műveltség és tudományosság emeléséért és terjesztéséért lánglelkének egész erejével küzdő, a magasabb oktatásügy terén teendő reformok megvalósítása felé a gyakorlati tanári pályán életét fölládozó buzgósággal törekedő férfiú, oly apostol gyanánt tűnik föl a késő utódok előtt, ki eszmével kortársai fölött magasan állva s korát megelőzve, kitűzte a czélt, mely felé a magyarnak, ha a művelt nemzetek sorában helyet akar foglalni, törekedni kell; kijelölte az utakat, és módokat, az eszközöket, a melyeken és a melyekkel a kitűzött czél elérhető, de a fárasztó küzdelemben, melyet nemes eszméiért mint tanár, mint író, egyaránt oly lelkesültséggel, oly hévvel, oly önzetlen önfeláldozással folytatott, milyennek párját e korban hazánkiai közt hasztalan keresnök, korán megtörve lerokadt, a nélkül, hogy hazájának akkor mély gyászba borúlt politikai viszonyai közt reménye lehetett volna, hogy a lelki szemei előtt lebegett ígéret földére ha ő nem is, legalább az utódok egyhamar beléphessenek.

Munkáiban számtalan helyt sürgette iskoláink tanítási rendszerének átalakítását, a tanítási módszer javítását, mit a gyulafejevári és kolozsvári collegiumokban bámulatos sikerrel foganatosított, kimondta és a gyakorlatban igazolta azt az elvet, hogy a közoktatás terén a nemzeti nyelv használatában

varázserő rejlik; kimutatta a meggyőzőleg bobizonyította a nemzeti tudományosság és műveltség mulhatatlan föltételének, a hazánkban föllálitandó tudományos egyetemnek, vagy mint akkor a külföldön divatozott névvel nevezték, akadémiának, halaszthatatlan szükséges voltát.

Hogy Apáczai nem olégedett meg az egyetem eszméjének megpendítésével, hanem mint a tanítás terén a gyakorlati élet embere tervet is készített az egyetem föllálitására, azt eddig csak Bod Péter szavaiból tudtuk, ki Magyar Athénásának 14-ik lapján Apáczairól szóló cikkét e szavakkal végezi: „Adott volt is Baresai Ákos fejedelem eleibe egy kis iráskát, a melyben megmutogatta, hogy kellene egy Akadémiát állítani Erdélyben, melyben mindenféle tudományok taníttatnának, és hogy az a fundus és jövedelem, a melyekből a fejevári drága professorok tartatnak, elegendő volna arra hogy minden facultásokban tartatnának professorok. De ez, az ország akkor a törökök, tatárok által elpusztított, ő is megholt, Baresai Ákos is megöletett s a jó igyekezet füstbe ment.“

Ezen szavakból kétségtelen, hogy Bod Péter Apáczai ezen munkáját, melyet irodalomtörténetünk írói valamennyien mind csak az ő előadása után említnek, ezelőtt száz és néhány évvel nem csak látta, hanem át is olvasta. S mint hogy ezen munkát, Bod szavaiból következtetve, műveltség történelmünkre nézve méltán igen fontos adaléknak tarthatam, Erdély köz a magán könyvtárainak átkutatása közben annak fölfedezését egyik kitűzött czélomul tekintetem. Tizenkét évi sikertelen buvárkodásom után azonban már hajlandó voltam azt hinni, hogy ezen munkácska is, mint annyi más megbecsülhetetlen irodalmi kincs, az Erdélyt a közelebbi multban ért iszonyú dűlás alkalmával örökre elveszett. Annyival nagyobb lön tehát örömöm, midőn véletlenül annak ha nem eredetijére is, de legalább 1740-dik évi, kétségtelen hitelességű másolatára akadhattam.

A mint ugyanis ezelőtt néhány hónappal, székelyföldet illető régi okleveleket keresve, gróf Mikó Imre ő nagyméltósága szivosságából alkalmam volt az általa megvásárolt Aranka-gyűjteménynek félre tett több érdekes csomagát

átforgatni, ezek egyikében találtam az alább közlendő kéziratot, melyről, a mint futólag áttekintettem, azonnal meg kellett győződnöm, hogy annak szerzője, bár a kéziratban nincs is megnevezve, Apáczain kívül más nem lehet, s tartalmát átolvasva többé legkisebb kétségem sem lehetett, hogy Apáczainak oly rég híjában keresett munkája van kezeim között.

E példány, melyet a nemes gróf azonnal az erdélyi Múzeum kéziratárának ajándékozott, ivrét 6 levélre terjed; a levelek 119—124. számokkal vannak jegyezve; mely körülményből valamint a régi bekötésnek a kézirat sarkán tisztán látható nyomaiból bizonyos, hogy ezen 3 iv valamely kézirat-kötetből volt kivágva. Minthogy pedig ezen kéziratot, mint az alján olvasható megjegyzés bizonyítja, a másoló Galambfalvi Mózes 1740-ben ajándékozta a nagyenyedi collegiumnak, nem lehet kétségünk, hogy a kérdéses kézirat-kötet az enyedi főiskolai könyvtár tulajdona volt, s abból került e kivágott 6 levél még a mult század vége felé a buzgó gyűjtő Aranka gyűjteményébe s ezzel együtt 1855-ben gr. Mikó Imre birtokába.

A másolat végén olvasható ezen szavak: „Groff Bethlen János uram levelei között találtatott ezen pia consultatio,“ másolatunk hitelességét csak nevelik: miután tudjuk, hogy Bethlen János, a történetíró, Baresai és Apaí fejedelemek alatt az ország cancellárja, akkor Erdélyben a legtudományosabb műveltségű s az oktatásügy iránt legmélyebben érdeklődő férfiú volt, kinek köszönhető Apaí alatt a gyulafehérvári lerömbölt collegiumnak Enyedre áthelyezése és új életre keltése s a székely-udvarhelyi collegiumnak gazdag alapítvánnyal történt felemelése. Ezt tudva nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy az Apáczai által Baresai fejedelemhez benyújtott tervezet ennek cancellárjához, Apáczainak különben is szíves pártfogójához, került, s annak irományai közt maradt fönn 1740-ig, a mikor azt Galambfalvi Mózes lemásolta, sőt ebből a körülményből reménységünk lehet, hogy maga az eredeti a gróf Bethlen család levéltárában maig is fönmaradhatott.

A kézirat hátára Aranka György kezével ezt a czímet találjuk ugyan följegyezve: „Néhai Tsulai György Bartsai Ákos udvari papja azután püspök

projectuma egy Akadémia felállításáról": azonban ezen szavaknak, ha a kézirat tartalmát áttekintjük, legkisebb nyomatékot sem tulajdoníthatunk; sőt el kell állmélkodnunk Aranka tájékoztatlanságán és gyenge ítélő tehetőségén, ki ezt a tervet, melynek nem csak egész szelleme, hanem több helyt egyes kifejezései is világosan bizonyítják, hogy szerzője a fiatal lelkű, lángoló buzgóságú, a haladásért, reformért lelkesült tanár Apáczai volt, éppen az öreg orthodoxus püspök Csulai Györgynek képes lehetett tulajdonítani.

Ezen állításom bizonyítására elégnek tartom e tervnek csak egy pár helyére hivatkozni. A terv elején azt mondja a szerző, hogy az akadémiák, collegiumok és scholák szükséges voltáról és akadályairól másutt eleget szólott. Ha Aranka ismerte volna Apáczainak Oratio de summa scholarum necessitate earumque inter Hungaros barbariorum causis, czimű a maig is kéziratban heverő beköszöntő beszédét; ha e tervet Apáczai ezen beszédével s más munkáival összehasonlítva figyelmes lett volna arra, mily lényegesen egyezik ezen tervnek nem csak több tétele, hanem számos kifejezése is Apáczai más munkáinak az oktatásügy reformjáról, az iskolák szervezéséről, az egyetem szükséges voltáról szóló helyeivel: bizonyosan nem fogta volna e kéziratot Csulainak tulajdonítani, ki nek az iskolaügyre vonatkozó semminémű munkája nem ismeretes. Továbbá, ha figyelembe vesszük ezen tervezet azon helyeit, hol a szerző emlegeti, hogy a jobbágy fia, ha sok jó esztendőket scholában tekeregve három négy éneket avagy megannyi praedikatiót betanul, a jobbágyságból fölszabadul, s hol az akkori néptanítókat hitván costa fratereknek nevezi: meg lehetünk győződve, hogy ezen tervet az egyházi és tanítói rend tekintélyét hivatalánál fogva védni tartozó orthodoxus püspök nem írhatta: de igen is írhatta Apáczai, ki fentebb említett Oratiojában, hazai iskoláink nyomorúságának egyik fő okát a tanárokat lenéző, az iskolai reformokat gátló, tanulatlan kevély papság nyomasztó befolyásában élénk színekkel rajzolja.

Ezek után azt hiszem teljes joggal mutathatom be e munkácskát valódi szerzője Apáczai neve alatt.

A mi e terv keletkezésének idejét illeti, azt a Barcsaihoz intézett ajánlás ezen szavai után: „most nagyságodnak országglásának kezdetiben“, a legbiztosabban tehetjük az 1658-dik év végére.

A magyar nemzetben immár el végtére egy

Académia felállításának módja és formája.

Melyben

meg mutattatik, mind a mely könnyen mindjárt is meglehetne, mind pedig micsoda kicsin akadályok állottak ebben ennek előtte is ellene.

A fejedelmi felségre Isten gondviseléséből mostan fel emeltetett méltóságos nagyságos és kegyelmes erdélyi fejedelmnek BARCSAI ÁKOS urunknak, nekem is jó tévő és kegyes fejedelmeknek, uramnak és Mecenasomnak, az országoknak legfelsőbb urától a szabadoson osztogató birájától hosszú életet, szerencsés országglást és az alatta valókon az bölcsesség és az tudományok gyarapítása által az sok szomorú magyar vör hullás és omlás után csendes és sokáig tartó szép békeségben való bölcsen uralkodást!

Kisebbs vagyok kegyelmes uram mind magam s mind ez iráskám, mint sem hátorságosan az Nagyságod méltóságos tekinteti előtt megjelenhetném: de hiszem ha az egyéb dolgokban is nem azoknak annyira nagyságát mint hasznát szoktuk nézni; ha ez kicsiny iráskámban nagy közönséges haszonra igyekezem, szívesen fájlalván a szegény magyar nemzetnek Academiaja nem létéből ki származott és ez világon széljel terjedett BARBARUS nevét, s honjában is rettentés kárát, kinek jelenthetem fájdalmát s mutathatom erről való orvosság kereső supplicatiómat nagyobb reménységgel bé, mint a kitől minden, hazánkunk közönséges javának s nemzetünknek újjonnan meg épülésének indulatja és elő mente a jó Isten után függ.

Minek okáért kegyelmes uram, hogy Academia erectioja felől való gondolkozásra ennyi országos, súlyos és majd el viselhetetlen gondjai között alkalmatosságot szolgáltak Nagyságodnak, ne ítélje Nagyságod teljességgel helytelenség-

nek és importitásnak lenni, hanem méltóztassék inkább kegyelmesen Fridericus Barbarossának, az scholák szabadsága első Authorának, imez motiváját egy szempillantásig kegyelmesen szeme eleibe venni: tudniillik, „ut cum omnes bona facientes nostram laudem et protectionem omnimodo mereantur, quorum scientia totus illuminatur mundus, et ad obediendum Deo et nobis, ejus ministris, vita subditorum informatur, quadam speciali dilectione eos ab omni injuria defendamus“ etc. És abból im e két dolog, hogy tudniillik a tudománynak gyarapodása (mely Academia nélkül soha meg nem lehet), ékesíti és világosítja meg az országokat, és hogy ugyan azon által készítettnek el (mely nélkül is nemzet ez föld hátán a miénknel inkább nem szükkölködik) az subditusok az Isten és fejedelmekhez való engedelmességre, (melyre ismét most Nagyságodnak országlásának kezdetiben vagy legnagyobb szüksége), e két dolog, mondok, a miképpen engem az Academiának le rajzolására indított, nem pedig (bizonyosságom ebben az egekbül az szíveknek formálója és vizsgálója) valami egyéb haszon avagy méltóság keresés, mely énnékem érdemem felett Nagyságodtól meg adatott, soha többet nem is kívánok, indítsa fel Nagyságodat is egy fertály órácskát ez rajznak meg szemlélésében el tölteni, és az építésnek könnyü voltát ebből eszében vévén az Academia erectiójához kezdeni. Segélje ez gyönyörűség és szükséges jóra a felséges Isten Nagyságodat kegyelmes uram!

Egy magyar Academiának le rajzolása.

I. Az Academiák, Collegiumok és Scholák szükséges voltáról és akadályairól másutt elegendet szólván^{*)}, itt csak azt

^{*)} Itt utal Apáczai »Oratio de summa scholarum necessitate earumque inter Hungaros barbarici causis« című beköszöntő beszédére, melylyel az újon felállított kolozsvári collegiumban az igazgatói tisztelet 1656. nov. 6-dikán elfoglalta, s mely azon kori kéziratban megvan a kolozsvári ref. collegium Apáczai által ajándékozott s az említett napon saját kezével megkezdett emlékkönyvében; utal továbbá »Oratio de studio sapientiae« című beszédére, melylyel a gyula-fejérvári collegiumban 1653. november havában székét elfoglalta, s mely Utrechtben 1655-ben kinyomatva »Magyar Encyclopaediá«-ja mellett megjelent, valamint Encyclopaediája több helyére is, hol egy hazai tudományos egyetem (Academia) szükséges voltát fejtegeti.

illik meg látnunk, miképpen eselokedhesse meg azt az magyar nemzetben valamely kegyes fejedelem, hogy más nemzetek példájára nekünk is ne csak collegiumunk, mint eddig, hanem ugyan Academiánk is lehessen, még pedig vagy semmi vagy igen kevés költséggel.

II. Mivel pedig az Collegiumokat az Academiáktól 1. a proventus nagyobb volta, 2. a tanítóknak és a tanulóknak többsége, 3. az ilyen személyeknek szabadsága szokt megkülömböztetni: szükség, hogy az lehetetlenséget mindenik részről el háirtsuk.

III. A proventus dolgát a mi illeti, mivel az a fundamentum, legelsőben is azt kérthetni: lehetne-e egy ilyen országnak, vagy ország fejedelmének, a kinek ilyen rettenetes sauczot és esztendőnként való adót kell fizetni, abban módja, hogy egy Academiához meg kívántatott proventust mostanában rendelhetne? Mely kérdésre hogy megfeleljek, legelsőben is az Academiák között lévő különbségeket kell meg gondolnunk. Melyek közül noha egyik a másiknál sokkal gazdagabb, mint az Angliaiak a Belgiumiaknál és az Scotiaiaknál, sőt ugyan azon országban is egyik a másiknál: mind az által az academiások mindeniknek csak egy, mivel az proventus nem az formalításra, hanem csak az materiájára tartozik az Academiának.

Annak okáért az szegényebb rendű Academiákat vévén mi fel az iránt például, azt merem mondani, hogy avval az proventussal, melyet esztendőnként Fejérvárat az feljebb való esztendőknben, az örök omlékezetű BETHLEN GÁBOR halálától fogva, az professorok, mesterek és deákok percipiáltak, egy pénz augmentatio nélkül (csak jó rendben állították volna mind az scholát mind az proventust) tíz professorokat, vagy tizenegyet, és száz alumnus deákokat tarthattak volna; mely személyek egy egész Academiát töltek volna az számra nézve; sok exspectansok és az nagy frequentiára nézve sok nemesek és idegen vallásúak is confláltak volna. Az tizenegy professor pedig ilyen rendben löttek volna: Theologiae professor 2, Hebraeae et Orientalium Lingvarum 1, Graecae 1, Jurisprudentiae 1, Medicinae 1, Ethicae et Politicae 1, Physicae 1, Mathescos 1, Dialecticae 1, Eloquentiae et Historia-

rum 1. Melyek többet tehettenek volna ám az eddig való egy s két nagy fizetésű professornál és három négy trivium tanító mestereknél.

IV. Hogy pediglen az fejevári collegium eddig való proventusa e végre elégséges lőtt légyen, nyilván megte-
szik az erogatióból. Mert (hogy az Alstedius, Bisterfeldius, Piscator fizetéseket ne emlísem) az minapi professornak*) fizetése volt 1800 forint; az négy Academicus mesteré 1000 forint, búza 114 köből, bor 800 veder, disznó 12, bárány 60, a felett raj méz (az borsót, lencsét nem adták mostanában meg,) a fára mindenestül fogva 64 forint. A húsz negyvenes bor pedig, egyik egyik húsz forintjával, ért volna 500 forintot**) a 114 köből búza is legalább egy forintjával 114 forintot, az 12 disznó is 50 forintot, az 60 bárány is 30 forintot, az raj méz is 10 forintot. Melyek az 1000 forinthez számláltatván téznek 1768; de jóval is többet érnek ezek az jók, az mint akárki is által látja. A negyven alumnusnak kész pénze 800 forint, mindennapra pedig annyi kenyér, bor és ser praeben-
dát kinek kinek, hogy legalább 15 pénzt sőt 25-öt is megért volna egyike egyike, és osztendőt által csak 15-ével is az kenyér, bor, ser tett volna egyike 54 forintot. És mivel 40-szer 54 tézzen 2160 forintot és ama 800-zal tézzen 2960-t: tehát az professorokéval s mesterekével az deákokét öszve számlálván, az egész summa tézzen 6528 forintot. Hát még ezen kívül mennyi ment az sok alumnusok promotiójára, s mennyi maradt benne még is.

V. A proventus dolgából azért akadály eddig sem volt, kívántatott volna csak az jó dispositio, mely a második dolgot is, tudniillik a tanítóknak és tanulóknak számát meg többithette volna és elégségesse tehetné volna: mivel száz alumnus, (kik mellett expectánsok, nemesek és egyéb rendbeliek mindenkor sokan löttek volna) és tíz vagy tizenegy professor akár hol tézzen egy academiát, csak az szabadság accedáljon.

*) Basire Izsáknak, ki II. Rákóczy György szerencsése lehányat-
lásával az 1658-diki veszedelem előtt Gy.-Fejevárról II. Rákóczi György
magyarországi jószágába, vonult, mint fia Rákóczi Ferencz nevelője.

**) It a számításban hiba van, mintán 20 negyven vedres bordó bor
ára, 20 fájával 400 forint volna. Hihető hogy másolók tévedt, s 25 he-
lyett írt 20 forintot.

Ebből pedig az proventusból ennyi számú személyeket szépen eltarthattak volna. Mert az 3000 forintját száz alumnusnak osztogatván ki osztendőnként, egynek 30 forint jutott volna, azaz holnapra három három, az két nyári ho'napokat ki vétén, az melyekben oly módon tanítás is nem lehetett s ők is el szoktak szóljedni, Juliusban tudniillik és Augustusban*) noha nem egészen, de nagyobb részből. Immár az tanítók tizenegyen így tartathattanak volna el belőle, hogy a professor eloquentiae et historiarum fizetése lőtt volna osztendőnként 250 forint, a dialecticae professoré is 250, a mathematicos professoré is 250, a physicae professoré is 250, a medicinae professoré pedig 300, a jurisprudentiae professoré is annyi, azaz 300, az hebraeae et arabicae linguae professoré is 300. És mivel hogy a theologica facultas leg szükségesebb és szélesebben is ki terjedő, ebben két professor lőtt volna szükséges, theoreticus tudniillik és practicus, kikben mivel mind az arsoknak mind az scientiáknak s mind az originalis nyelveknek tudása megkívántatik szükségesen, azonban pediglen se privatum collegium tartásokból nem illik pénzt venni, mint az több facultasokban szabados, s az praxiából sem kapnak semmit, mint az juristák és medicusok, minden keresztyén Academiák szokások szerint ezek többet vehetnek volna, ugy mint mindenik négy négy százat. Ezek azért egybe számláltatván téznek 3250 forintot, és az deákokéval együtt 6250-t; ugy hogy még egyéb usura 278 forint maradjon fel. Nem lőtt volna hát a tanítók és tanulók sokaságára nézve is semmi difficultas, ha az helyek mi voltához képest egy kevésse az mi oleink szűkebben dispensáltak volna, és egyre köttöre, még pedig idegenre, csak az minden közönséges haszon nélkül való magok csudáltató nagy tudományért, annyit nem osztottak volna, s a Grammatica, Poesis és Rhetorica tanításért, (melyeket három száz forinttal mind bé értenek volna), ne adtak volna 1768 frtot az academicus mestereknek, hanem fogták volna inkább nagyobb dolgokra őket. De az idegeneknek uralkodása és a magunkéinak irigysége tötte nekünk ez nagy kárt.

*) Az erdélyi ref. főiskolákban a szünidő maig is julius és augus-
tus hónapokra esik.

VI. Mind az által itt a volt eloitól fogva s most is az a nehézség, hogy ennyi fizetésre idegen országból nem hozhatni, s az magunk felekezeti pedig nem arra valók. Én pedig az elsőre azt mondom, hogy mivel Scotia az embereknek benne lévő bőségéhez képest az élet el tápláltatására nézve szűk ország, s a benne való jó rendjek miatt a szép tudományoknak tudós emberekből bővös: nem kételkedem, hogy csak erre a fizetésre is elég professorokat onnan nem hozhattak volna, kik az nagy fizetésüeknél alább valók mind az által nem löttek volna az közönséges haszonra. A magunk felekezeti alkalmatlansága is nem szintén olyan nagy, hogy ebben teljességgel ellent állhatott volna.

Mert az mint hallottuk és láttuk magunk, az nevezetes Academiákban is az mostan felvött professorok gyakorta gyengék szoktak lenni, s hogy lehetne is másképen? holott a ki ma deák, holnap néha professorrá tétetik, csak fundamenta és indulatja jó legyen, e reménység alatt, hogy a sok exercitium által idő telve perficiálódik. Ha ez a gondolat és indulat a mieinkben megtaláltatott volna, vajki-sok magyar érkeznék most el sok nevezetes idegen országbéli Professorokkal. Az szabók, vargák, számtartók, udvarbírák, prókátorok, törvénytevők, Mesterek, Papok etc. sem olyan készek először, mint egy néhány esztendő tiszteken eltöltések után, de ugyan nem mégyünk azért idegen országra az ilyenekért. Noha én amaz híres neves Voetius Doctornak tanácsát követvén, (kitül nem egyszer hallottam, hogy a scholák az magyar nemzetben soha jók nem lehetnek, valámig csak idegen Professorok léznek közöttünk, hanem úgy lehetne ahhoz reménység, ha egy facultasban egy idegen Professor lenne s ugyan azonban hazafia lenne egy másik, mind addig, valámig cselekedetünkkel megmutathatók, hogy az idegenekkel elérkezünk az tanításban, és így elhitetnők nemzetünkkel, hogy náluk nélkül el lehetünk már teljességgel), ez eszes tanácsot követvén, mondok, nem ezt akarom elhitetni, hogy csak az miénkre biztathatók a dolog, hanem csak szinte hogy, mint eddig, az hazafiai ezután is teljességgel szintén úgy meg nem vettvén, az idegenek mellé felvétetnének azon authoritással és az tanításba való professori hatalommal; ne lenne az idegen Professorok

közöttünk lakása olyan minden közönséges haszon nélkül, mint ennek előtte való időkben, kik mivel minden authoritás csak kezekben volt, nem vigyáztván szegény nemzetünknek közönséges előmenetelire, minden felsőbb dolgoknak és tudományoknak tanítását csak magoknak tulajdonították, az mellettek való tudós magyar fiakat pedig, ha még Theologiae Doctores voltak is, és azon facultásra, az melyet tanítottak, méltóknak íteltettek az Academiáktól, az Grammatica, Rhetorica, Poëtica tanításra nyomták őket alá, hogy meg ne tetszhetnék tudományok, hanem csak ő magok dicséretetnének mindenektől. Azért az én szóm itt csak az, hogy mivel az Theologiae Professornak kettőnek kellene lenni, lenne egyik Magyar, s a más Scotus vagy egyéb nemzet, a ki kevés fizetésre el jönne. Hasonlóképpen lenne az Görög Professor is idegen; Sídó Professort magunk között is könnyen találánk. Így a Philosophiának is némely részére, úgy mint az Mathematicae és még egyikre valamelyikre hoznának egyet, az többi lennének magyar fiak: megtanítaná az emulatio őket mint kellene az idegenekkel elérkezni. Sőt pediglen, míg az meglehetne, hogy idegenek hozattatnának, addig sem kellene ezzel hallgatni, hanem az mire másunnan is akarnánk hozatni, arra extraordinarius Professorokat kellene felvenni, kik, míg amazok eljőnének, tanítatnának, s osztán az Professiót nékiek engednék, de olyan conditióval, hogy az idegen személyek változása történve, annak az ilyen cedáló személy sufficiáltatnék azután is, ha kedve lenne hozzá: azonban pedig lenne jó provisio felőle, ne panaszkodhatnák.

VII. Immár az academiái szabadságot az mi illeti, az felelet az, a mely adatott volt még Fridericus Barbarosától Cod. lib. IV. tit. VI. a scholáknak és abban lévő tanítóknak s tanulóknak (melylyel mind ez mai napig élünk): a kívántatnék még meg, hogy a miképen a Prédikátori rendnek hatalma vagy arra, hogy az kiket a Prédikátori tisztre érdemesnek itél, azt arra felveheti, és így efféle személy felszabadítatik, még ha szolgálai állapotban született is, sőt a mi nagyobb, ha valamely Deák sok jó esztendőket scholában tekergeése után ha csak egy néhány éneket tanul is meg és falusi Mesterségre vagy inkább Cantorságra adja magát, fel

szabálult az ő földes urától: így mondom az Acade miák forma litásához ilyen szabadság kívántatnék, hogy valaki az Cursust akár az Philosophiában, akár az Medicinában, akár az Juris prudentiában, akár pedig az Theologiában absolválja, az olyan az Senatus Academicus előtt derekason meg examináltatván, ha méltónak és illendőnek találtnék, graduáltattnék, azaz, solenne diploma által az mely facultást absolvált, annak praxissára, szabados gyakorlására, facultáltattnék, és egyszer mind az mi közöttünk szokásban lévő Nemesség*) is nékie conferáltattnék; avagy ha az dologban valami akadály találtnék, bár csak úgy lenne, hogy az ilyen személy Academicum diplomáját az ország fejedelminek bémutatván, ő Nagysága az Acade miának judiciumán meg állván, méltóztatnék maga diplomájával is efféle személyt muniálni és az szokás szerint nobilitálni. Nem illik pedig egy becsületes uri személynek is ezen meg háborodni, mintha ez dolog jobbágyi számának meg kevesedésével fogna lenni: mert vajki kevesen volnának olyanok, a kik ilyenképpen szabadulást szerezhetnének magoknak. Bizonyára nem olyan könnyen, mint most három négy ének avagy meg annyi prédikatio tudása által, hanem sok szép de nehéz tudományoknak meg tanulása által. De hiszem, ha szintén meg annyian volnának is, mint most a falusi Mesterségre, hiszem az földes urának is nagyobb becsületire és hasznára esnék az, hogy Philosophiae Magister és avagy Medicinae avagy Jurisprudentiae avagy Theologiae Doctor lenne jobbágyából, hogy sem valami hitván costa frater; mert ennek osztán gyakorta szolgálatjával derekas dolgokban is élhetne. Noha, a mint mondám, nem kell ettől igen félni, mert nagy a bökkenője, úgy hogy a kik az mi eddig való szokásunk szerint szokták elérni felszabadulásoknak módját, azok közül száz közül is jó ha a megmondott úton egy felszabadulhatna. Ámbár pedig ugyan nagy maga kárára esnék is ez valakinek: de hiszem nem csak magunknak születettünk, hanem, a mint Plato írja, szüléinknek, barátinknak és hazánkunknak; hogy férne azért az igaz generositáshoz és nemesi természethez, hogy magának egy igen

*) Másolatunkban hibásan áll: »Nemzettség.«

kicsin hasznával hazájának nagy kárt igyekeznék tenni? sőt a dolog így lévén, a Nemesség is sokkal nagyobb indulattal kezdene tudományához látni, tudván, mily nagy tisztességére szolgálna a Nemes embernek magának is, ha Juris Doctor lehetne. S akkor is remélhetnők a barbariesből való felszabadulásunkat, habár csak az Ország Táblájára Juris Doctrok ülnének. Én úgy vészem eszemben sok okokból, hogy az tudománynak előmozdítását nem egyebünnen, hanem az fő rendektől kell minékünk várunk, kik ha magok nem tudósok, hogy hogy igyekezhetnek másokat tudóssá tenni.

VIII. Eddig az Acade miának felállításának mi voltáról, tudniillik proventussáról, abban megkivántatott személyeknek elégségéről és végezetre szükséges szabadságáról: immár szóljunk abban az tanulásnak és igazgatásnak is rendről igen rövideden. Az tanulásnak azért ilyen rendűnek kellene lenni: hogy a ki az Trivialis Scholákból az Acade miában promoveáltatik, legelsőben is az Eloquentiában subsistáljon, és mind addig exerceálódjék, valamíg az Eloquentiae Professor jó lelki esmérettel egybe köttetett ítéleti szerint illendőnek nem itéli az promotióra, és magától irt és publice az Acade miában declamált oratiókkal elégségesképpen meg nem mutatja arra való illendőségét. Honnan osztán az Dialecticára felvétetvén, (melyet minden esztendőnként az Dialecticae Professornak egyszer egyszer, mint az több Philosophiae Professoroknak is, absolválni kell), abban esztendőt töltsen, ha érdemes, vitetessék az Mathesire, melyben az Arithmetiát, Geometriát, Cosmographiát és Astronomiát egy esztendő alatt ismét absolvván promoveáltassék az Physicára, innen esztendő mulva az Ethicára és Politicára, melyekben is nagy serénységgel egy esztendőt töltvén, és így a Philosophiában mindenestül fogva öt vagy hat esztendőt, ha kívánja; examináltassék meg, és ha illendőnek találtnék, Laureáltassék az Philosophiában és tétessék Artium Magisterré. Így azért az Arsokban Magisteriumot vévén, ha az Medicinára igyekezik, öt esztendőig azt szorgalmason hallgatván és gyakorolván, s annak utána meg examináltatván, pronuncióltassék Medicinae Doctornak és szabados praxis engedessék nékie. Ha pedig nem Medicinára, hanem a

Jurisprudentiára akarja magát adni az feljebb meg irt Artium Magister: tehát öt esztendő töltné annak is szorgalmatos tanulásában, és osztán meg examináltván, ha illendőnek találatik, inauguráltassék Juris Doctornak, és az forensis causaák tractálására admittáltassék. Végezetre peniglen, ha sem Medicinára, sem Jurisprudentiára nem igyokezik, hanem a Theologiára, minek előtte admittáltatnék arra, annak előtte esztendeig Görögül, esztendeig Sidót tanuljon, és mind az e két meg említett nyelvek grammaticáiban s mind penig szükségesben a Sidó nyelvre nézve az Moses, Proféták és Psalmusok, hasonlóképen az Görögre nézve Platónak és az új Testamentumnak némely könyveinek meg értésében, expositiójában és grammatica resolutiójában elég exercitatusnak találátván, úgy eresztessék osztán fel az Theologiára; holett öt esztendő töltné az szorgalmatos tanulásban és exercitálásban, és megexamináltván, ha méltó leszen reá, Theologiae Doctorrá creáltassék. Hogy peniglen mindenek rendezebben eshessenek, az ilyen examenekre egy bizonyos időnek rendeltetni legjobb volna, tudniillik Septemembernek némely napjai.

IX. Az igazgatásról egyebet nem szóllok, hanem hogy az Professorok között esztendőnként járó szerrel egynek Rectornak kell lenni, a kinek mind külső s mind belső szükségere az Academiának gondja legyen, és az nagyobb dolgokra Senatus Academicust, azaz a több Professorokat, bégyűjtván, eligazítsa. Mely dolognak jobban végben vitelére mellette egy Pedellusnak is kell lenni, ki mint a Praedicatorok mellett az egyházi ügy legyen, a hová küldik, elmenjen etc. Ennek penig fizetése az két száz 78 feljebb felmaradt forintból ki telik, ha száz forint leszen is. Az Academicus Rector, több tisztei között, az Novitiusokat, akár Nemesek akár egyéb rendűek legyenek, a Matriculában bétrja. És hogy az Academia valamiben segéttessék az költségre nézve, szükséges, hogy haszonra valamicskét kívánjon, tudniillik egy urítól egy aranyat, közönséges de jobbágyos Nemes ember gyermekétől egy tallért, egyházi nemes embertől egy forintot, vagy ha szegény rendű az ilyen, ötven pénzt, jobbágy ember gyermekétől huszonöt pénzt. Hasonlóképen a kik

graduáltatnak, azok is az Academia szükségere contribuálnak: a Philosophus három forintot, az Medicus és az Jurista négyet, a Theologus ötöt; a Pedellnek is az ilyenek az megmondott forint számokra egy-egy garast, mivel akkori állapotjokban sokat szolgálnak. Ezen kívül az Diplomáért is kellessék valamit fizetni, úgy mint az Notariusnak az írásért és az Rectornak az pecsétért. Az Academia szükségere szereztetett pénzt penig az Rector hiti és jó lelki esmérési szerint egy perselyben gyűjtván, annak kolcsa legyen más Professoroknál is, és az furiákon azt meg nyitván és meg számlálván elrendeljük, és költessék vagy az Academia építetire, vagy könyvek vételére, vagy egyéb szükséges dologra.

X. Az ilyenképen felállatott és rendelt Academia mellé penig Typographia, Bibliotheca és Hortus Academicus szükséges; hogy ha az Professorok akarnak valami könyveket nyomtattni, lehessen módjuk benne, egyébként nehezen vehetik magokat az írásra, félvén attól, hogy csak az molyok emésztik meg munkájukat. Melyben a volna az legkönnyebb mód, ha az felső Istenes Magistratus két vagy háromszáz tallért nem szánván egyet origálna, s egy Typographust állítana belé, a ki, mivel a Typographia nem övé, tartoznék minden esztendőnként mindenik Professor részéről bizonyos számú disputatióknak fél avagy ugyan egész arkosát ki nyomtatni, s egyébként a mit akarna azt nyomtatná maga hasznára, approbáltván mind azon által az opus Academicus Senatustól, hogy valami alkalmatlan könyv világra ne jönne tudatlansága által az Typographusnak.

A Bibliotheca is felette szükséges mind a Deákokra s mind a Professorokra nézve, kik kevés proventusokat ne kényszerítettessenek mind az könyvekre költeni, hanem az közönségeseket magoknak megszerezvén, legyen a ritkábbakért hová bízni.

A Bibliothecának podig ajtaját minden szeredán szombaton déljest meg kellene nyitattni, és ha ki micsodás könyvet kívánna, a közönséges asztalra ki adni, nem bocsátván a könyvekhez senkit a Bibliothecarius; ki ez munkájáért meg érne az oda fel megmaradt summának 100 forintjával.

Az Academiának végezetre szüksége vagyion egy

kertre is, melyben a fűvek és ritkább fák plántáltatva légyenek, és az Medicinæ Professor esztendőnként két vagy három versben az Academicusok előtt abban bizonyos időközön a fűvek természetiről profiteáljon, akkor egyébnek békét hagyván. Találni talám módot benne, honnan egy Hortulanusnak száz forintra töltenék a 78.

Nem ártana egy konyhának is lenni, a holott ki-ki szükségére valót pénzért, ha keresne, találna. Ez jó karban állíttatván nem csak magát tartaná el, hanem még az Academiának is nem kevés hasznot hajtana.

Segéllj reá én Istenem bennünket!

Gröff Bethlen János Uram levelei között találtatott ezen pia consultatio.

Coll. N. Enyed.

1740.

Obtulit Moses Galambfalvi.

Több mint kétszáz esztendeje, hogy az 1659 dik év utolsó éjjelén 36 éves korában elhalt Apáczai Csérei János hamvai a kolozsvári közös temetőben a tudomány és irodalom annyi jeleseinek poraival az anyaföldben ismeretlenül elvegyülve pihennek. Ha e hamvak érezni tudnának, most midőn két hosszú század után a Kolozsvártt fölállítandó magyar tudományos egyetem megnyitásának örömnepétől már csak néhány hónap választ el bennünket, a magyar tudományosság ez apostolának és vértanujának elfeledett sírhelyén megrendülne a föld az öröm kitörésétől. De e dicső hamvak, mint minden, a mi az emberben földi, porrá lettek és elenyésztek; egyedül a szellem, az emberi lélek e mennyői szikrája, az, a mi örök és halhatatlan. Apáczai szelleme is kitör a sírból és világot kér. Az ő szelleme adjon életet, fényt és dicsőséget a kolozsvári egyetemnek!

EMLEKBESZÉD

BITNICZ LAJOS

TISZT. TAG FELETT.

SZABÓ IMRE.

T. TAGTÖR.

PEST, 1872

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)